

Dragocene, 150 let stare informacije o bivanju, delu in življenju v škotski vasi

Tradicija je dobra blagovna znamka

V izumrlji vasi Auchindrain so Škoti uredili uspešen muzej na prostem – Medgeneracijsko sožitje in skrb za šibkejša sta močni sporočili pradedov današnjim generacijam, ki na takšne vrline rade »pozabijo«

Zgodovino lahko predstavimo kot Jurski park, muzej voščeneh lutk, na slikah, virtualno in seveda v realnosti. V globalni turistični industriji je treba za razpoznavnost nenehno iskati nove in drugačne poti. Tej ideji so sledili Škoti, ko so v izumrlji vasi Auchindrain uredili muzej na prostem. Zdaj ga polnijo z veliko doganjanja, vse v kontekstu žive zgodovine (living history).

V Sloveniji še ne tržimo prvega znamenitostnega bogate etnografske in naravne dediščine. Škoti pa so, nasprotno, odlični primer razumevanja, negovanja in »prodajanja« tradicije. To dokazuje tudi muzej na prostem Auchindrain (www.auchindrain-museum.org.uk), ki ga je konec julija spoznala, doživela in razumela skupina slovenskih udeležencev mednarodnega projekta CHANTICA (www.vitra.si/index_files/Page4269.htm).

Pri predstaviti stavbene dediščine se Slovenija zgleduje po skandinavskem modelu »skansens«. Stare stavbe, prenesene iz različnih delov države ali regije, postavimo na en kraj, da lahko obiskovalci spoznajo, kako so živeli predniki. Ker hočejo marsikje pritegniti čim več obiska, dodajo še spremljajoče programe. Če pretiravajo, se lahko »skansens« kaj hitro prelevi v Disneyland.

Krompirjeva lakota zdesetka vas

Škoti ravnajo drugače. Prisegajo na verodostojnost, zato so uredili muzej kar iz »žive« vasi Auchindrain. Po zgodovinskih virih je bila poseljena vsaj od leta 1470, zadnji prebivalec pa je tam živel do leta 1962. Muzej, ki je deset kilometrov JZ od Inveraraya, zdaj popelje obiskovalca v škotske bivanjske razmere pred dvema generacijama. Vas zavzema le majhen del 4000 akrov velikega posestva. Teh 16 kvadratnih km je bilo v celoti obdelanih ali izrabljenih za žitarice, krompir in zelenjavo ter za neizbežne ovce in nezahtevno škotsko govedo. Na vrhuncu razvoja je v vasi živelo 65 ljudi, krompirjeva lakota v letih 1847 in 1848 pa je sprožila odseljevanje in začetek konca.

Dragoceni muzej nam torej prinaša 150 let stare informacije o bivanju, tradicionalni gradnji, obdelovanju zemlje in živinoreji. Vse stavbe so pritičnice, zidane iz kamna. Ostršeje je leseno, prvotno krito z lesom ali slamo, pozneje pa s pločevino. Organiziranost vasi je temeljila na zadovoljitvi potreb vseh prebivalcev, zato so imeli objekti eno funkcijo ali več. Zunanji prostor določajo suhozidovi, s katerimi so ločili posamezno rabo prostora (polja, paša, poti, grede ob hišah). Stavbe so večinoma že obnovljene, le nekaj jih je še v ruševinah. S situacijske karte lahko vidimo tudi zanimivo socialno organiziranost, saj so imeli poleg zasebnih stavb tudi javne.

PERICA RAZLAGA TEHNIKO ROČNEGA PRANJA

STRUŽENJE LESA NA NOŽNI POGON

DOBRA VILA IZ PREDSTAVE

ČENJENA VEŠČINA – Pripovedovanje zgodb pred vaško hišo (longhouse).

Gradova, ki sijata v zelo različni lepoti

Hluboka je pravljico lep, Malbork pa slovi kot »največja gora opek«

Grad Hluboka na Češkem sta princ Jan Adolf II. in njegova žena Eleonora prenabila po angleškem zgledu Grad Malbork na Poljskem je uvrščen na Unescov seznam svetovne kulturne dediščine, enako Torun

Hluboka, eden najlepših čeških gradov, mogočno stoji nad istoimenskim mestom, nedaleč od znanega pivovarskega mesta Češke Budejovice, kakšnih 60 km vzhodno od Prage. Grad je od leta 1250, ko se začenja njegova zgodovina, pogosto spreminjal svojo podobo in lastnike. V 13. stoletju je denimo bledel v gotskem slogu in bil nadomestni upravni sedež oblastnikov.

V 16. stoletju ga je kralj Ferdinand I. z vsemi dednimi pravicami prodal gosposdarju Hradca. V njegovi lasti je Hluboka zasijal v vsej renesančni lepoti. Stoletje pozneje je lastniške pravice odkupil Jan Adolf I. Schwarzenberški. Grad je v lasti rodbine ostal več stoletij. Najprej je doživel obnovo v baročnem slogu, dokler ni leta 1841 začel dobivati današnje podobe. Tistega leta sta namreč princ Jan Adolf II. in njegova žena Eleonora odredila prenovo po podobi slavnega angleškega gradu Windsor, in sicer v tudorsko-gotskem slogu.

Obnova je potekala kar 30 let, v tem času pa so v okolici grajske stavbe porušili vse druge objekte in uredili ogromen angleški park. Med 2. svetovno vojno je takratni lastnik gradu princ Adolf Schwarzenberški pred nacisti pobegnil v Ameriko. Po vojni se ni vrnil, zato je grad leta 1947 prešel v državno last.

Še zdaj kaže pravljico zunanjno podobo in z vseh strani Češke stalno privablja veliko mladih parov. Ti si v grajski kapelici najprej obljubijo zakonsko zvestobo, nato pa se odpravijo v čudoviti park, kjer poteka še tradicionalno poročno slikanje. V dveh urah, kolikor smo si mi ogledovali grad, sta se v poročni sobani zvrstili kar dve poroki.

Grad, ki ima tudi izjemno bogato notranjo opremo, je zaradi svoje »nadzemljске« podobe zanimiv tudi kot kulisa za filmske ekipe. V njem je bila denimo posneta scena v filmu Polnočni obračun z Jackiejem Chansom in Owenom Wilsonom.

Kopernik imajo vsi radi

Nič manj filmsko zanimiva ni Nikolaj Kopernik, najslavnejši meščan Toruna, ki leži na severnem delu Poljske ob reki Vistuli. Srednjeveško mestoce je od leta 1997 na Unescovem seznamu svetovne kulturne dediščine. Turiste najbolj navdušujejo cerkve Janeza Evangelista, Janeza

PRAVLJIČNI GRAD HLUBOKA – Češka replika Windsorskega gradu.

Krstnika in svete Marije, planetarij, mestna hiša v starem jedru in celotno obzidje, katerega del je bil sezidan že v 13. stoletju. Torun in njegove zgradbe so po 2. svetovni vojni ostali nedotaknjeni in jih tako kot v večini drugih poljskih mest niso namoestile na novo zgrajene rekonstrukcije.

Originalna je tudi gotška hiša iz 15. stoletja, v kateri se je domnevno rodil Nikolaj Kopernik. Nekateri ga označujejo za začetnik moderne astronomije, ki je namesto Zemlje v gravitacijsko središče postavil Sonce. Poleg astronomije se je ukvarjal še z matematiko, ekonomijo, pravom, bil pa je tudi zdravnik, vojaški poveljnik, guverner in diplomat.

Večino življenja je preživel zunaj svojega rodnega kraja, vendar ga mesto šteje za svojega. Po njem so poimenovali tudi univerzo, ki je v zadnjih letih postala ena najbolj prvonastanih na Poljskem. Država pa svoj ponos kaže z upodobitvijo Kopernika tako na kovancu za 10 zlotov kakor na bankovcu za 1000 zlotov.

Skupek treh gradov

Severno od Toruna in vzhodno od Gdanskega smo obiskali še en grad, naj-

MALBORK – Največji grad iz opeke na svetu in največja gotška utrdba v Evropi.

to bile namenjene rokodelcem in njihovim družinam. Na robu naselja je bila stavba, krita s slamo, za najemnike in težake. Socialno zanimiva je Bell Pol's house, namenjena ljudem, ki niso mogli skrbeti zase zaradi bolezni, starosti, poškodb ali revščine. Medgeneracijsko sožitje, kot ga imenujemo zdaj, in skrb za sovaščane sta močni sporočila današnjim generacijam, ki na te vrline rade »pozabijo«.

Pri namenskih stavbah prednjačijo šest hlevov in štiri stavbe z več funkcijami (obdelava in spravilo žita, hrana za živali in ljudi). V vasi so imeli tudi prašnico, sušilnico pridelkov in mlin.

Hlev v stavbi je bil dobrodošel, saj so ljudje pozimi izkoristili toploto živali. To obliko »ogrevanja« lahko vidimo pri nas v starih stavbah Kostelskega in še kje, le da so naše grajene v dveh etažah in se je zgornja – bivalna – ogrevala prek poda.

Tradicija za današnjo rabo

Potovanja lahko torej izabiramo tudi za poglobljeno spoznavanje nove dežele, njene kulture in večščin. Ob tem je smiselno izkoristiti sredstva EU. Možnosti je precej, programi pa načeloma spodbujajo medkulturni dialog, prenose dobrih praks itd.

Muzej Auchindrain se kljub temu spopada z denarnimi težavami, ki so znane vsem muzejem po svetu. Škoti zato organizirajo različne delavnice, vezane na stare obrti (obdelava lesa in volne). Priljubljene in dobro obiskane so kulturne dogodke na prostem (gledališke predstave za otroke, koncerti, pripovedovanje zgodb ...), razvojno inovativne delavnice za razvoj podeželja in mednarodno sodelovanje.

Eden takšnih je dveletni projekt CHANTICA (Culture, History and Nature Together In Contemporary Art). Projekt Kultura, zgodovina in narava skupaj v sodobno umetnost povezuje 40 udeležencev s Škotske, Slovaške, iz Anglije, Grčije in Slovenije. V muzeju Auchindrain smo se teden dni urili v starih večščinah za današnjo rabo. Naučili smo se tehnik pletenja iz vrbovih vej in močvirskih rastlin, filcanja, pripovedovanja zgodb, obdelave lesa z rezilniki in stružnico na nožni pogon, kuhanja iz gozdskih in morskih skaležev.

Multikulturnost je bila na vrhuncu med prepletanjem jezikov, znanja ter ročnih in verbalnih spretnosti. Tako smo »od znotraj« doživeli pristno škotsko, daleč od klasičnih turističnih poti. Pisano mednarodno družino pa so vneta obiskovalca tudi radovedni domačini. Opazovali so našo delo, predvsem pa radi – »klepetali«.

BOJAN ŽNIDARŠIČ

večo gotško utrdbo v Evropi – Malbork. Nekateri mu pravijo tudi »največja gora opek severno od Alp«, saj je zares veličasten. Malbork je pravzaprav skupek treh gradov, zato niti ni čudno, da je največji iz opeke zgrajeni grad na svetu. Marienborg, kot ga imenujejo Nemci, je bil v stoletjih večkrat tarča napadov, »največja gora opek« pa je bila porušena tudi v 2. svetovni vojni. Posledice bombnih napadov so vidne še zdaj, čeprav je bil dobro prenovljen. Njegova velikost je vidna šele z razdalje nekaj sto metrov, z druge strani reke Nogat. Takrat grad zavzame celotno človekovo vidno polje in presuni še tako razgledanega popotnika. Tudi notranjost je zanimiva, veliko soban je preurejenih in razstavne prostore bodisi listin iz različnih obdobij zgodovine gradu bodisi predmetov, ki razkrivajo svoje zgodbe. Malbork vsako leto obišče veliko turistov, največ seveda poleti, omeniti pa je treba, da je tudi Malbork, tako kot Torun, našel prostor na Unescovem seznamu svetovne kulturne dediščine.

TAMARA KRIVEC

Veronika Sorokin

Gordes z vasico borijev v osrčju Provanse

Neprekosljiva kamnita gradnja v odmevu davnine

Pri restavratorskih posegih niso spreminjali podobe vasi in bivališč, tako da je naselbina v takšni podobi, kot je bila na začetku 19. stoletja, ko so vas zapustili

Naravne okoliščine v vsaki etapi človekove zgodovine narekujejo njegov način življenja. Provančo, pokrajino na jugu Francije, je narava obdarila z izjemno slikovitostjo barv in omamnih vonjev. Milo sredozemsko podnebje prinaša zgodnjo pomlad in prijetno podaljša poletje. Spokojna in harmonična dežela se nekoliko vznemiri le, ko zapiha maestral. Suh, hladen veter ostro zarezže že konec avgusta in postaja v jesenskem ter zimskem času čedalje neizprosnejši. Starodavna vas v osrčju Provanse nam pripoveduje zgodbo o tisočletnem k ljubovanju – maestralu.

Večina popotnikov, ki obiščejo Provančo, se ustavi v vasi Gordes, ki ponuja čudovito panoramo na dolini Imergue in Senancole. Vas stoji na nekoliko vzpetini, ki je bila na začetku 19. stoletja, ko so vas zapustili še njeni zadnji prebivalci.

Gordes je bil zlasti v 17. in 18. stoletju zelo znan po pletilstvu, usnarstvu in čevljarstvu, pomembnejša vira preživetja pa sta bila še kamnoseštvo in mlinarstvo. Leta 1886 je velik del vasi uničil potres, čeprav njena današnja podoba na to le težko namiguje. Strnjeno grajene kamnite hiše namreč dajejo občutek homogene celote. Za natančnejši vtis vasi se je treba podati med njene ozke, tlakovane ulice in pasaže ter si poiskati pravo izhodišče za pogled na cerkev Notre-dame-del-Assomption in grad iz 12. stoletja, prenovljen v renesančnem slogu.

Lučaj stran čaka še ena privlačnost, obisku katere si je mogoče vsaj delno predstavljati življenje naših davnih prednikov. Gre za vasico »borijev« (franc. Le village des boris), do katere med gosto razraslim drevjem črtnike in murve vodi prijetna peščena pot.

Odpri, prostorn prostor nerodovite zemlje, poraščene s pritlikavim grmičevjem in ponekod s kakim divjim smokovcem ter oljko, nas očara z nizkimi kamnitimi bivališči stožastih oblik. Ta so brez določljivega reda, ne da bi ustvarjala osrediščeno celoto, raztresena po ozemlju. Prizor je več kot zanimiv in samodejno prebujajo obiskovalčev radovednost.

Kamen na kamen – starodavno bivališče

Posebnost takšne kamnite gradnje je v tem, da so bivališča na osnovi nosilne podpore zložena iz kamnitih pravokotnih sklopov tamkajšnjega apnenčevega substrata. Debelina posameznih kosov je od 10 do 15 cm, gradnja pa je suha, torej brez uporabe malte. Izjemna preprostost po načelu nalaganja kamnov bije v oči in kljub svoji rudimentarnosti daje mišliti.

Provansalska beseda »borie« izvira iz latinskega korena »boaria« in pomeni vrsto stajne, navadno za govedo. »Borie«, imenovani tudi galsko bivališče, je avtentični del gospodarstvena poslopja, značilen za provansalsko podeželje. Veliko borijev, ki so jih odkrili v tem delu južne Francije, še zlasti pa na območju regionalnega parka Luberon, je iz 18. in 19. stoletja, čeprav sega njihov izvor nepredstavitljivo dlje v preteklost.

Njihova funkcija se z rahlimi variacijami neposredno navezuje na ruralno življenje tukajšnjega prebivalstva. Kmetje so v borijih shranjevali kmečko orodje, pastirji so imeli v njih zavetje za svoje črede ovc, gradili pa so jih tudi kot privlačne podeželske domove. Postavljeni v čim bolj prvotni formi so postali nepogrešljivi za preživljanje vikendov in dopustov tamkajšnjih prebivalcev.

Vasica pri Gordesu, ki je zdaj del muzeja na prostem, nam omogoča natančen vpogled v namembnost posameznih borijev, razdeljenih v sedem sklopov. Vidimo lahko ovčje stajne, svinjake, skednje, srambe, bivalne prostore, ognjišče, vinski cisterno in celo gojilnico sviloprejk.

Zamisel o obnovi borijev se je porodila francoskemu igralcu Pierru Vialu, članu Narodnega gledališča Théâtre National Populaire, ki se je nad vasjo izjemno navdušil in se z globoko vnetjem posvetil celotnemu

projektu. Restavriranje kamnitih bivališč je potekalo med letoma 1969 in 1976, uradna razglasitev vasice borijev za zgodovinski spomenik pa je sledila 17. oktobra 1977. Pri restavratorskih posegih niso spreminjali podobe vasi in bivališč, tako da je naselbina v takšni podobi, kot je bila na začetku 19. stoletja, ko so vas zapustili še njeni zadnji prebivalci.

Po poteh davnine

Tip kamnitih bivališč z okroglim tlorisor, zgrajenih z nalaganjem kamnov brez malte, je bil v Sredozemlju znan že v pozni bronasti dobi,

POGLED NA VAS GORDES

V VASICI BORIJEV PRI GORDESU

okoli 1000 pr. n. št. Arheološki povezujejo primere borijev iz južne Francije s keltsko-ligurijsko civilizacijo, ki je v letih 900–600 pr. n. št. zasedla tudi območje današnje Provanse. Pleme Ligurijcev je bivalno ob obalnem pasu med Marseillem in La Spezjo, dokler jih ni vdor Rimljanov okoli 200 pr. n. št. zatrl. Po arheoloških najdbah – glinenih rogovih, odkritih v nekem svetišču – strokovnjaki domnevajo, da so častili maestral, ki je pihal v tem hribovitem območju, gora Mont Bego (2872 m) pa velja celo za sveto goro Ligurijcev.

Poznokeltski elementi kamnitih gradenj niso osamljeni primer, ki bi

PAZNA

Nemčija
Pogosto pijejo

www.gardas.at

Berlin z letalom ali avtobusom, 4 dni ali 5 dni
Odhod: 24., 26., 29., in 30. Zgodnja preletavanja, ki je rmaloc dolga zvezi, karve pa ga v ovojno svetovno letalsko ultrabom povezajo.

Gradovi Lubricia, Baverska, 2 ali 3 dni
Odhod: 28. in 31.10., 1., 7. in 8.11. Pravljično potovanje iz Baverskega mesta Lubricia, ki je razgledniški in kulturni. Dolžinski se veselo letalci in v Poljskih prestolnicah po vsaj Slavoniji